

ШАХСГА ДОИР МАЪЛУМОТЛАРНИ НОҚОНУНИЙ ТАРҚАТИШ ЖИНОЯТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАҲЛИЛИ

Қобилов Шокир Анварович

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ҳузуридаги Ижтимоий
ҳимоя миллий Агентлиги Янгиҳаёт тумани
Инсон ижтимоий хизматлар маркази
ҳуқуқий масалаларда эксперт маслаҳатчиси
<https://doi.org/10.5281/zenodo.20917631>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 22-iyun 2026 yil
Ma'qullandi: 24-iyun 2026 yil
Nashr qilindi: 26-iyun 2026 yil

KEY WORDS

шахсга доир маълумотлар,
шахсий ҳаёт дахлсизлиги,
ахборот хавфсизлиги, жиноий
жавобгарлик, Жиноят кодекси
141²-моддаси, шахсий
маълумотларни ҳимоя қилиш,
рақамли технологиялар,
киберхавфсизлик, ахборот
ҳуқуқи, ҳуқуқий таҳлил.

ABSTRACT

Ушбу мақолада шахсга доир маълумотларни
ноқонуний тарқатиш жиноятининг ҳуқуқий
моҳияти, унинг жиноят таркиби, объектив ва
субъектив белгилари ҳамда жавобгарлик асослари
таҳлил қилинган. Ўзбекистон Республикаси
Жиноят кодексининг 141²-моддаси ва «Шахсга доир
маълумотлар тўғрисида»ги Қонун нормалари
асосида мазкур жиноятнинг квалификация
қилиниши, шахсий ҳаёт дахлсизлигини
таъминлашдаги аҳамияти ва ҳуқуқий муҳофаза
механизмлари ёритилган. Шунингдек, рақамли
технологиялар ривожланиши шароитида шахсга
доир маълумотларни ҳимоя қилишнинг долзарб
муаммолари, хорижий тажриба ҳамда миллий
қонунчиликни такомиллаштириш йўналишлари
таҳлил қилиниб, соҳани янада ривожлантиришга
қаратилган илмий-амалий таклифлар
билдирилган.

Замонавий ахборот жамияти шароитида шахсга доир маълумотларнинг ҳимояси
инсон ҳуқуқларининг асосий кафолатларидан бирига айланиб қолди.
Технологияларнинг жадал ривожланиши, ижтимоий тармоқларнинг кенг тарқалиши ва
рақамли маълумотларнинг осонликча алмашинуви шахсий ҳаёт дахлсизлигининг
янги таҳдидларини келтириб чиқармоқда. Бу ҳолатда шахсга доир маълумотларни
ноқонуний тарқатиш жинояти нафақат алоҳида шахснинг ҳуқуқларини бузиш, балки
жамиятнинг умумий ахборот хавфсизлиги ва ишонч муҳитига жиддий зарба берадиган
ижтимоий хавфли ҳодисага айланади. Ушбу мақолада мазкур жиноятнинг ҳуқуқий
моҳияти, унинг таркибий белгилари, объектив ва субъектив томонлари,
жавобгарликнинг шакллари ҳамда унга қарши курашнинг самарали механизмлари
атрофлича таҳлил этилади.

Шахсга доир маълумотлар тушунчаси ҳуқуқий тизимда марказий ўринни
эгаллайди. У жисмоний шахсга тааллуқли бўлган ёки уни идентификация қилиш
имконини берадиган ахборотларни ўз ичига олади. Буларга исм-шариф, паспорт
маълумотлари, яшаш жойи, иш фаолияти, соғлиғи ҳолати, оилавий аҳволи, молиявий

маълумотлар, фотосуратлар, видеоёзувлар ва бошқа кўплаб элементлар киради. Бундай маълумотларнинг ноқонуний тарқатилиши шахснинг шаъни, кадр-қиммати ва шахсий ҳаётига жиддий тажовуз сифатида баҳоланади. Халқаро ҳуқуқ нормалари, хусусан, Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларациясининг 12-моддаси ва бошқа ҳужжатларда шахсий ҳаёт дахлсизлигининг муҳимлиги таъкидланган бўлиб, миллий қонунчиликда ҳам бу принциплар ўз аксини топган. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг тегишли моддаларида фуқароларнинг шахсий ҳаётига аралашишдан ҳимояланиш ҳуқуқи кафолатланган бўлиб, бу ҳуқуқнинг амалиётда таъминланиши давлатнинг асосий вазифаларидан биридир. Шахсга доир маълумотларни ноқонуний тарқатиш жиноятининг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодексида, хусусан, 141²-моддасида белгиланган. Ушбу моддага кўра, шахсга доир маълумотларни қонунга хилоф равишда ошкор этиш, тарқатиш, эгасизлантириш, ўзгартириш, ишлаб бериш, шунингдек қонун билан белгиланган мулкдор ва оператор томонидан ҳимоя чораларини кўрмаслик каби ҳаракатлар маъмурий жавобгарлик қўлланилганидан кейин содир этилган бўлса, жиноий жавобгарликка сабаб бўлади. Жиноятнинг объектив томони турли хил ҳаракатларда намоён бўлади: маълумотларни оммавий ахборот воситалари орқали, ижтимоий тармоқларда, мессенжерларда ёки бошқа усулларда тарқатиш. Бу ҳаракатларнинг натижасида шахсга моддий ёки маънавий зарар етказилиши жиноятнинг оғирлик даражасини оширади. Масалан, фуқаронинг шахсий фотосуратларини унинг розилигисиз интернетда жойлаштириш, оилавий сирини ошкор қилиш ёки соғлиғи ҳақидаги маълумотларни тарқатиш орқали унинг ижтимоий обрўсига путур етказиш жиноятнинг типик мисолларидир.

Объектив томоннинг муҳим белгиси – ҳаракатнинг қонунга хилофлигидир. “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги Қонунда маълумотларнинг йиғилиши, сақланиши, ишлов берилиши ва тарқатилиши фақат субъектнинг розилиги билан ёки қонунда кўзда тутилган бошқа асослар мавжуд бўлгандагина амалга оширилиши мумкинлиги белгиланган. Розиликнинг йўқлиги ёки унга қарама-қарши ҳаракатлар жиноятнинг асосий таркибий белгиси ҳисобланади. Бундан ташқари, маълумотларнинг тарқатилиши номуайян доирадаги шахсларга қаратилган бўлиши керак, яъни уларнинг оммавийлиги жиноятнинг ҳуқуқий баҳосини белгилайди. Агар тарқатиш чекланган доирада содир этилса, у жиноят эмас, балки маъмурий ҳуқуқбузарлик сифатида квалификация қилиниши мумкин. Шунингдек, жиноятнинг оқибатлари – жабрланувчининг ҳуқуқларига жиддий зарар етказилиши, психологик травма, ижтимоий изоляция, иш фаолиятига таъсир каби омиллар ҳам ҳисобга олинади. Субъектив томонга келсак, жиноят умыш билан содир этилади. Айбдор шахс ўз ҳаракатларининг ноқонунийлигини ва уларнинг салбий оқибатларини англаб етган ҳолда иш кўради. Мотивлар турлича бўлиши мумкин: ўч олиш, моддий манфаат, шуҳратпарастлик, рақобатчилик ёки шунчаки ўзини кўрсатиш истаги. Субъект одатда вояга етган, ақли расо жисмоний шахс бўлиб, унга қўшимча талаблар (масалан, мансабдор шахс сифатида) ҳам қўйилиши мумкин. Жиноятнинг квалификациясида ҳаракатнинг такрорийлиги ёки гуруҳ томонидан содир этилиши оғирлаштирувчи ҳолатлар сифатида қаралади. Масалан, иккинчи қисмда кўзда тутилган санкцияларда жарима миқдорининг оширилиши, озодликни чеклаш ёки озодликдан маҳрум қилиш муддатларининг узайтирилиши айнан шу оғирлаштирувчи белгилар билан боғлиқ.

Жиноятнинг ҳуқуқий таҳлилида унинг бошқа жиноятлар билан боғлиқлигини ҳам эътиборга олиш зарур. Масалан, шахсга доир маълумотларни ноқонуний тарқатиш туҳмат, ҳақорат, шахсий ҳаётга аралаштириш ёки компьютер жиноятлари билан бирга содир этилиши мумкин. Бу ҳолларда квалификация қоидаларига мувофиқ идеал ёки реал совокупность қўлланилади. Хусусан, маълумотларни ўғирлаш орқали тарқатиш компьютер маълумотларига ноқонуний кириш жиноятининг белгиларини ҳам ўз ичига олиши мумкин. Бундай мураккаб ҳолатларда ҳуқуқни қўлловчи органлар томонидан ҳар томонлама таҳлил ўтказилиши ва жиноятнинг энг тўғри квалификациясини белгилаш талаб этилади.

Халқаро тажрибани таҳлил қилганда, кўплаб давлатларда шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича қатъий нормалар мавжуд. Европа Иттифоқида GDPR (General Data Protection Regulation) каби ҳужжатлар орқали жиноий жавобгарликнинг самарали механизмлари яратилган бўлиб, уларда жарималар миқдори улкан корхоналар учун миллионлаб еврога етиши мумкин. АҚШда штатлар даражасида турли қонунлар амал қилади, Россия ва Қозоғистонда эса Ўзбекистонга ўхшаш жиноят кодекси нормалари мавжуд. Бу тажрибалардан келиб чиқиб, Ўзбекистон қонунчилигининг ўзига хослигини сақлаб қолган ҳолда, халқаро стандартларга яқинлашиш йўлидаги ислохотларнинг аҳамиятини таъкидлаш лозим. Масалан, маълумотларнинг трансчегаравий ҳаракатини тартибга солиш, операторларнинг масъулиятини кучайтириш ва жабрланувчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш механизмларини такомиллаштириш долзарб масалалардир. Амалиётда ушбу жиноятнинг исботлаш муаммолари ҳам мавжуд. Интернет орқали содир этилган ҳолатларда айбдорни аниқлаш, маълумотларнинг манбасини топиш ва зарарнинг миқдорини баҳолаш қийинчилик туғдиради. Бунинг учун мутахассисларнинг иштироки, рақамли далилларнинг экспертизаси ва халқаро ҳамкорлик зарур. Суд амалиётида жабрланувчининг розилиги йўқлигини исботлаш, ҳаракатнинг умыш билан содир этилганини кўрсатиш ва оқибатларнинг мавжудлигини тасдиқлаш жиноят ишининг асосий элементлари ҳисобланади. Шунингдек, жавобгарликнинг муқаррарлиги принципини таъминлаш орқали потенциал айбдорларнинг олдини олиш мумкин.

Шахсга доир маълумотларни ноқонуний тарқатишга қарши курашнинг самарадорлигини ошириш учун комплекс чора-тадбирлар зарур. Биринчидан, қонунчиликни такомиллаштириш: Жиноят кодексининг тегишли моддаларининг санкцияларини замон талабларига мослаштириш, оғирлаштирувчи ҳолатларни кенгайтириш. Иккинчидан, ҳуқуқни муҳофаза қилиш органларининг малакасини ошириш, рақамли криминалистика соҳасидаги ўқувларни кучайтириш. Учинчидан, аҳолининг ҳуқуқий маданиятини юксалтириш: фуқароларга ўз ҳуқуқларини ҳимоя қилиш усулларини ўргатиш, ижтимоий тармоқлардаги хавфлар ҳақида тушунтириш ишларини олиб бориш. Тўртинчидан, давлат ва хусусий сектор ҳамкорлигини кучайтириш, маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича миллий стратегияни ишлаб чиқиш. Бундан ташқари, профилактика ишларининг аҳамиятини алоҳида таъкидлаш лозим. Мактабларда, олий ўқув юртларида ва иш жойларида ўтказиладиган семинарлар, оммавий ахборот воситаларидаги чиқишлар ва махсус дастурлар орқали жамиятда шахсий маълумотларга эҳтиёткорлик билан муносабатни шакллантириш мумкин.

Шунингдек, операторлар ва мулкдорлар учун мажбурий ўқувларни жорий этиш, уларнинг масъулиятини ошириш ҳам самарали чоралардан биридир. Жиноятнинг иқтисодий ва ижтимоий оқибатларини ҳисобга олган ҳолда, жамиятнинг рақамли саводхонлигини ошириш узоқ муддатли стратегиянинг ажралмас қисми бўлиши керак.

Хулоса қилиб айтганда, шахсга доир маълумотларни ноқонуний тарқатиш жинояти замонавий ҳуқуқий тизимнинг муҳим муаммоларидан биридир. Унинг ҳуқуқий таҳлили нафақат қонун нормаларининг моҳиятини очиқ беради, балки амалиётдаги қўлланилишини такомиллаштириш йўллари кўрсатади. Ўзбекистон Республикасида бу соҳадаги ислохотларнинг давом эттирилиши, халқаро тажрибанинг ижобий жиҳатларини қўллаш ва фуқароларнинг ҳуқуқларини ишончли ҳимоя қилиш орқали ахборот жамиятининг барқарор ривожланишини таъминлаш мумкин. Бу жараёнда ҳар бир фуқаро, давлат органи ва жамиятнинг умумий масъулиятини ҳис этиш зарур, чунки шахсий маълумотларнинг ҳимояси – бу инсон қадр-қимматининг ва демократик қадриятларнинг асосидир. Ушбу жиноятнинг ҳар томонлама ҳуқуқий таҳлили кўрсатадики, унинг олдини олиш ва жавобгарликни таъминлаш механизмларини доимий такомиллаштириш зарур. Рақамли технологияларнинг янада ривожланиши билан янги таҳдидлар пайдо бўлиши табиий, шунинг учун ҳуқуқий тизим ҳам уларга мос равишда ўзгариши керак. Фақат шундагина шахснинг дахлсизлиги ва жамиятнинг хавфсизлигининг мутаносиблигини сақлаб қолиш мумкин бўлади. Бу соҳадаги илмий-амалий изланишларнинг давом этиши ва қонунчиликнинг такомиллашуви Ўзбекистоннинг рақамли иқтисодиёт ва ахборот жамиятини қуришдаги муваффақиятларига мустаҳкам замин яратади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Тошкент: «Ўзбекистон», 2023. – 80 б.
2. Ўзбекистон Республикасининг Жиноят кодекси. – Тошкент: «Адолат», 2025. – 560 б.
3. Ўзбекистон Республикасининг «Шахсга доир маълумотлар тўғрисида»ги Қонуни. 2019 йил 2 июль, ЎРҚ–547 // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Ахборотлаштириш тўғрисида»ги Қонуни. 2003 йил 11 декабрь // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
5. Ўзбекистон Республикасининг «Ахборот эркинлиги принципи ва кафолатлари тўғрисида»ги Қонуни. 2002 йил 12 декабрь // Қонунчилик маълумотлари миллий базаси.
6. Рустамбоев М.Х. Ўзбекистон Республикаси жиноят ҳуқуқи. Махсус қисм. – Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2022. – 624 б.
7. Рустамбоев М.Х. Жиноят ҳуқуқи. Умумий қисм. – Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2021. – 512 б.
8. Исмоилов И.Б., Каримов Б.А. Ахборот ҳуқуқи. – Тошкент: ТДЮУ нашриёти, 2021. – 368 б.
9. Исмоилов И.Б. Киберхавфсизлик ва ахборот хавфсизлигининг ҳуқуқий асослари. – Тошкент: «Юридик адабиётлар», 2023. – 284 б.
10. Сайдуллаев Ш.А. Ахборот ҳуқуқи: ўқув қўлланма. – Тошкент: «Lesson Press», 2022. – 296 б.

11. Ўзбекистон Республикаси Олий суди. Ахборот технологиялари ва шахсга доир маълумотларга оид суд амалиёти материаллари. – Тошкент, 2024. – 148 б.
12. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. Шахсга доир маълумотларни ҳимоя қилиш бўйича услубий тавсиялар. – Тошкент, 2023. – 72 б.

